

ЛЮДИ НАУКИ

КРЕМЕНЬ

Василь Григорович – академік НАН України, академік НАПН України, президент Національної академії педагогічних наук України

АНДРУЩЕНКО

Віктор Петрович – член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова

Леонід Васильович Губерський

ФІЛОСОФІЯ ЯК ЖИТТЯ В ОСВІТІ

**До 75-річчя академіка НАН України
Л.В. Губерського**

4 жовтня 2016 р. виповнюється 75 років Леоніду Васильовичу Губерському – доктору філософських наук, професору, академіку НАН України і НАПН України, ректору Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Герою України, заслуженому діячеві науки і техніки України, лауреату Державної премії України в галузі освіти. Л.В. Губерський – автор понад 550 наукових і публіцистичних філософських та культурологічних праць, спрямованих на пошук організованих, гуманістичних, демократичних форм людського буття, облаштування держави, громадянського виховання особистості.

Майбутній учений-філософ народився 4 жовтня 1941 р. в робітничій сім'ї у невеличкому містечку Миргород, розташованому в центрі мальовничої Полтавщини. Важке післявоєнне дитинство, наполегливе навчання у загальноосвітній школі, а далі – служба в армії та навчання в університеті виховали характер, зумовили вимогливе ставлення до себе й оточуючих, відповідальність за все, що входило в сферу його соціального світу.

«Він зробив себе сам!». Саме такими словами можна схарактеризувати життя і творчість, характер і вдачу, науковий доробок і педагогічну палітру нашого доброго друга і колеги Леоніда Васильовича Губерського.

Філософія для Леоніда Васильовича – не лише покликання, а й доля. Очевидно, завдяки їй ми познайомилися майже півстоліття тому на філософському факультеті у стінах рідного Київського національного (а тоді державного) університету імені Тараса Шевченка. Безперечно, філософський факультет був і залишається середовищем підготовки і виховання викладачів і вчених – інтелектуального ресурсу України. Представникам київської філософської школи належить гідне місце в творенні національної культури, політики, демократичних засад держави. Проте особливо слід відзначити їх внесок у розвиток вітчизняної освіти, якій присвятив все своє свідоме життя Леонід Васильович Губерський.

Багато знакових робіт у нас написані разом. Ми — одноступі, закохані у філософію. Поважаємо порядок і людські відносини. Магічна сила Леоніда Губерського втягує в свою орбіту кожного і, що характерно, кожен від цього відчувається вільним, творчим, соціально активним і достойним того великого спілкування, яке дарує нам його особистість.

Життєва доля Леоніда Васильовича складалась не просто. Студентські будні перепліталися з активною громадською діяльністю. Потім було навчання в аспірантурі й захист кандидатської дисертації, викладацька й адміністративна (заступник декана, завідувач кафедри, проректор, директор Інституту міжнародних відносин, ректор) робота. Кожна наступна сходинка збагачувала його особистість новим досвідом, творчими силами, відповідальністю, новою вимогливістю як до себе, так і до інших.

Захист докторської дисертації («Ідеологія як соціокультурний феномен») відкрив двері до великої філософської науки. І як результат, Л.В. Губерський підготував і видав одноосібно й у співавторстві цікаві наукові праці: «Наукова ідеологія і особистість» (1988), «Інтегративно-мобілізуєча функція потенціалу ідеології» (1990), «Проблеми методології наукового пізнання і соціальної практики» (1980), «Духовне оновлення суспільства» (1990), «Матеріальне і духовне в соціальному розвитку» (1986), «Молодь у духовному відродженні суспільства» (1980), «Демократизація і особа» (1990), «Духовні орієнтації молоді: динаміка і формування» (1994), «Проблема гуманізму в сучасній філософії» (1994), «Масова комунікація» (1997), «Людина в сфері гуманітарного пізнання» (1998), «Соціальна філософія: історія, теорія, методологія» (2006), «Філософія як теорія та методологія розвитку освіти» (2008), «Філософія освіти: пошук пріоритетів» (2012) та ін.

Типологічно Леонід Васильович належить до когорти людей, які здатні приймати рішення й нести за них відповідальність. Не лукавити, не ховатись за чужі спини, не тікати від проблем, а вирішувати їх — такі головні риси характеру Леоніда Васильовича. По-

дібних людей мало. Але вони є. Серед тих, з ким мені доводилось працювати, я б поставив його першим. Він все брав на себе: і проблеми, і суперечності, і відповідальність. Причому в усіх сферах тодішнього студентського життя, пізніше — у сфері організації навчального процесу на філософському факультеті, де працював заступником декана; у роботі з іноземцями — на посаді проректора; в управлінні Інститутом міжнародних відносин — як його директор, нині — у статусі ректора найбільш потужного і престижного, авторитетного і величю вищого навчального закладу України — Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Для цього треба мати мужність і тверду волю, бути наполегливим і терпимим, коректним і справедливим. Всі ці якості притаманні Леоніду Васильовичу від дитинства, навчання в школі, служби у лавах радянської армії. Їх він несе упродовж життя, власним прикладом показує нам, як і що треба робити, щоб забезпечити справедливість у всіх справах, до яких нас кличе наша власна доля.

Не можна не сказати також про організаторські якості Леоніда Васильовича. Вони — ідеальні. Кращих, мабуть, не буває. В студентські роки він умів організувати молодь на добру і корисну справу; в армії він був старшиною, і той, хто служив, знає, що це означає для молоді людини і не тільки; працював на Кубі, де був викладачем і організатором роботи спілки спеціалістів, які в той час там працювали. Більш предметно організаторський талант Леоніда Васильовича розкрився під час роботи на посаді заступника декана філософського факультету. Він завжди був першим. Леонід Васильович навів порядок у численних паперах, які тоді супроводжували службу деканату, налагодив роботу з кадрами, зумів упорядкувати обов'язки і робочий час кожного із заступників декана, спілкування із завідувачами кафедр, роботу з викладачами і студентським активом. При цьому робота велась спокійно, без надрику і хизування, з повагою до колег, керівництва факультету і ректорату, до співробітників, студентів, допоміжного персоналу.

Візит іноземних гостей до Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Леонід Васильович за руку вітався з водіями, працівниками ремонтної служби, а одного разу вклонився і подарував квіти прибиральниці, яка обслуговувала приміщення факультету. «У неї сьогодні день народження», — якось спокійно і буденно сказав він. Звідки він знав? Чому не здогадалися її привітати інші співробітники деканату? Скільки ж треба мати тепла, доброти і чуйності, щоб бачити в кожній людині насамперед Людину, ставитись до неї по-людськи. Леонід Васильович саме такий. Несе ці цінності через життя. Щедро дарує їх людям. Виховує в кожному з нас шляхетні почуття і вміння дарувати людям свято.

За таких масштабів завантаженості роботою Леонід Васильович усе ж знаходить час для відпочинку в сімейному колі. Разом з дружиною Ларисою Павлівною виховав дочку Наталію, що обрала, як і мати, фах юриста і нині є доцентом Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Леонід Васильович, як і кожна цілісна особистість, навіть захоплення має відповідні. Як філософ, він у жодному разі не міг би залишитися байдужим до риболовлі. А ось для обмірковування хитромудрих і витончених дипломатичних комбінацій більше пасує більярд. Так працює і живе людина світлого розуму і самовідданої праці, унікальної добропорядності, працьовитості до

самозречення, здатності не тільки народжувати нові ідеї і наукові програми, а і втілювати їх в життя, людина з державним мисленням, сильним характером, виваженою поведінкою у найскладніших ситуаціях і гарячим серцем патріота України, який знає, що робити і як робити.

Наукова дорога Леоніда Губерського розпочалася з дослідження філософії як науки і світогляду, духовно-практичного способу освоєння світу, метою якого є істина, що має бути реалізована в практиці належної організації життєвого процесу людини. Він розуміє філософію як особливий спосіб духовно-практичного освоєння дійсності, який формує теоретичне підґрунтя наукової картини світу і наукового світогляду, цілісний погляд на світ, місце людини в ньому, досліджує різноспрямоване ставлення людини до світу і в кінцевому розумінні виробляє систему узагальнених цінностей та ідеалів, що концентруються навколо проблеми мети і сенсу життя, щастя і шляхів його досягнення.

Обґрунтовуючи в гранично загальній формі відповіді на найбільш актуальні питання, що стоять перед людством, вважає вчений, філософія постає як теоретико-методологічна і світоглядна платформа для інших форм науки і суспільної свідомості. Пізнання не заради пізнання, а заради практики, любить повторювати Леонід Васильович. І не тільки повторювати, але й втілювати в реальність. Далеко не випадково він зосереджується на проблемах культури, філософії управління, держави та ідеології. Центром цієї проблематики він вважає Людину як «частину природи, яка робить всю іншу природу своєю власною частиною». Філософ досліджує місце людини у світі, її соціальне оточення, специфіку спілкування, організацію життєвого простору, виховання. Цілком закономірним є й те, що в епіцентрі його досліджень визріла тематика культури, держави, ідеології і особистості.

Специфіка дослідження феномену ідеології Л.В. Губерським пов'язана, передусім, з розглядом ідеології як такої ціннісної свідомості, яка має цілком прагматичне спрямування, а також

системно виражає та інтелектуально, методологічно і світоглядно обґрунтовує соціально-конструктивістську налаштованість великих груп людей. Якщо у ранніх працях Л.В. Губерського такими групами виступали переважно соціальні класи, то згодом його увага переключється на виявлення ідеологічних підстав для формування державницької налаштованості громадян української держави, а в останнє десятиліття — на формування особливості ідеології представників сфери освіти, і насамперед — вищої освіти: це ідеологія, основні цінності якої викристалізовує, формулює і уточнює філософія освіти. Варто наголосити, що ідеологія у працях Л.В. Губерського постає у трьох своїх основних іпостасях: рефлексивній, культурній та особистісній. Всі три отримують глибоке філософське осмислення та ув'язуються в єдину світоглядну систему.

Рафінованого рефлексивного вираження ідеологія набуває в одноосібних монографічних дослідженнях Л.В. Губерського, а також у безпосередньо пов'язаних з ними дисертаційних рукописах та програмних філософських статтях. Рефлексія цінностей своїм результатом має створення понятійних систем, концепцій та філософських узагальнень — усі ці ознаки знаходимо в особистому філософському доробку Л.В. Губерського.

Учений підкреслює конструктивну роль ідеології в розбудові незалежної української держави, розвитку національної культури, освіти і виховання особистості. У більш пізніх працях і виступах Леонід Васильович особливу увагу приділяє аналізу ролі ідеології у функціонуванні системи освіти в цілому, а особливо — освіти вищої. Від усебічного, ретельного вивчення об'єктивно складних обставин, у яких перебуває нині університетська освіта, і до наукового обґрунтування основних, як нагальних, так і перспективних, завдань сучасного університету як університету дослідницького.

При цьому Л.В. Губерський наголошує, що попри якісний розвиток основних засобів надання вищої освіти — насамперед радикальну інформатизацію освітнього процесу та залучення інтенсивного використання іноземних

мов у повсякденну роботу студента та викладача, — основне завдання університету залишається класичним: прищеплення і розвиток професійних компетенцій на основі виховання в людині базових загальнолюдських цінностей.

Необхідно підкреслити прагнення філософа Л.В. Губерського постійно йти в руслі традицій і надбань київської філософської школи. Йдеться про подальше філософське розроблення визначальних для характеристики духовності категорій — «віри», «надії» і «любові», започатковане В.І. Шинкаруком. Вони є одвічними фундаментальними цінностями людської духовності. Не викликає заперечення твердження, що духовність — це віра, наповнена надією і любов'ю. Леонід Васильович підкреслює завдання освіти — завжди плекати духовність у всій повноті цього поняття. Це означає, що її предметом є особистість, внутрішній світ якої ґрунтується на гармонії всіх сутнісних сил, зв'язуючою ланкою яких постає інтелект (розум). В його контексті набувають розвитку одвічні цінності людської цивілізації — істина, добро і краса. На їх основі освіта виступає найголовнішим чинником морального розвитку суспільства та особистості.

Окрема й одна з головних тем творчості Л.В. Губерського — тема освіти. Освіта — це особлива сфера суспільства. Якщо Григорій Сковорода намагався уникнути світу, «не впійматися», то в освіті — навпаки, потрібно увійти в її «обійми». Стосовно освіти сквородинівська теза повинна розумітися немовби в зворотному напрямку, що може зробити насамперед філософ. Освіта є постійним творчим процесом, який визначається здатністю мислити. Про неї в контексті гегелівського підходу до філософії можна сказати, що освіта є «епоха, схоплена думкою». Філософ повинен входити, включатися в освітній процес, уособлюючи в собі ту інтелектуальну силу, яка стає її організуючим началом, забезпечуючи навчальний процес новими способами і методами мислення. Це завдання набуло особливої актуальності в недавній період, коли потрібно було переходити від догм радянської педагогіки до нових, орієнтованих на європейську культуру мис-

Б.С. Патон і Л.В. Губерський

лення традицій і методів навчання. Філософія в цьому контексті повинна вчити мислити реально і рефлексивно, що неминуче приводить до становлення раціонального, прагматичного бачення завдань та перспектив нової системи освіти.

Безумовною заслугою Леоніда Васильовича є акцент на тому, що філософія повинна виступати і як філософія освіти, що означає насамперед вміння мислити творчо. Це означає, що сьогодні потрібно перестати вести гру лише на основі класики, розмірковуючи про сутності, закони, субстанції тощо. Не основи, а межі можливого цікавлять нас сьогодні. Це завдання Леонід Васильович реалізує в розробленні концепції ролі університетів у «модернізаційній стратегії» України. Йому, як викладачу, як

керівнику і ректору з багаторічним стажем першого, головного університету в Україні — Київського національного університету імені Тараса Шевченка — вдалося досягти піднесення рівня якості освіти, підвищити ефективність та диверсифікацію наукових досліджень, що збільшило внесок університету в національну та світову культуру і дозволило зайняти престижне місце у світовому рейтингу. Філософське обґрунтування цього напряму діяльності університету показує результативність методологічної позиції Леоніда Васильовича, яка завдяки активному мисленню актуалізує те, що видавалося неможливим, і тим самим дозволяє досягти конкретного результату. Для нього, як ректора, кожна дія — це завжди нова думка, нова ідея, яка потребує повсякденного осмислення і обґрунтування подальшого поступу.

У філософських працях Л.В. Губерського акцент зроблено на необхідності гуманітарного пізнання, яке є не просто вивченням певного явища, а водночас і його конституюванням, привнесенням у нього ціннісного смислу. Саме в межах гуманітарного підходу наука переосмислює власні цілі і завдання, оскільки пізнання соціальної та духовно-культурної реальності передбачає таке теоретичне пояснення, яке враховує і позицію самого дослідника, і особливості гуманітарної реальності. Конституюючи пізнавальний об'єкт, гуманітарне пізнання постає активним процесом діалогічного спілкування та взаємодії.

Без перебільшення можна сказати, що філософські дослідження Л.В. Губерського оживили імпульси вітчизняної інтелектуальної культури мислення, зосередивши їх на філософському аналізі освіти. Зокрема, знаковою стала розробка поняття філософії в історичному розвитку освіти. У цих роздумах усвідомлюються найбільш важливі і глибинні елементи освіти як сфери соціальної практики. Маючи головним предметом свого інтересу людину і суспільство в контексті розвитку знання, педагогіка як концептуалізація освітнього процесу в буквальному розумінні прагне до філософії, включає в себе її основні досягнення саме тому,

що людина, її буття в світі, форми її самоствердження і самостворення завжди перебувають у центрі основних практичних і теоретичних завдань філософії.

В органічній взаємодії історичного дискурсу філософія і педагогіка, доводить Л.В. Губерський, крок за кроком формували той погляд на суспільство і людину, їх виховання та розвиток, на основі якого сьогодні розгортаються основні дискусії щодо вирішення проблеми: якою може або повинна бути особистість у майбутньому? Адже воно сьогодні заявляє про себе непередбачуваними очікуваннями та перспективами. В силу цього потрібно виходити з того, що вивчення філософії для педагога є такою ж необхідною умовою, як і оволодіння власною предметною сферою, в якій буде реалізовуватися його професійна майстерність.

Для української філософської та освітньої спільноти вагоме значення має чітка позиція Леоніда Васильовича стосовно ціннісного виміру філософського знання. Філософія виробляє для кожного, хто вчиться, систему узагальнених цінностей та ідеалів, які сприяють вирішенню проблеми мети і сенсу життя та шляхів його пізнання, розуміння і досягнення. Фактично Л.В. Губерський підходить до вирішення кантівської проблеми пізнання світу. Він вважає, що найбільш важливі екзистенціальні й моральні проблеми людина може вирішити лише одним способом — заглянувши в себе. Але для цього потрібно спиратися на філософію як методологію знаннєвого освоєння світу, що дозволяє вибудувати категоріальний каркас нової освітньої теорії, укоріненої в історії європейського інтелектуалізму. Його основу становить апологія розуму, який організовує не лише досвід і практичну діяльність людини, але й розмірковує сам про себе. Саме в роздумах розуму про себе і усвідомлюються найбільш важливі і глибокі елементи «людяності людства». Освітній процес, орієнтований на такий, мислячий сам себе розум, звільняє від емпіричної байдужості та нігілізму повсякденності, дозволяє індивіду усвідомити свою здатність до пізнання і діяльності та моральної відповідальності.

Важлива роль у цьому процесі належить творчості, до аналізу якої неодноразово звертається в своїх творах Леонід Васильович. Можна стверджувати, що це один з найважливіших його внесків у теорію і практику сучасної філософії освіти. Адже творчість — це не тільки особливий вид діяльності, або її характеристика, чи результати роботи тієї чи іншої людини. Творчість виступає насамперед як зовсім особливий феномен усєї людської соціальної історії, постаючи фактором не лише культурного, а й антропогенного характеру. Особливість її в тому, що вона може ставати реальністю завдяки творчому імпульсу, який задається освітою. Принцип розвитку в педагогії переростає в принцип творчості, який реалізується як через внутрішній зміст предметного змісту навчання, так і завдяки творчим здібностям учителя. Саме він забезпечує усвідомлення і сприйняття, тобто переведення у світ власної духовності учнів, соціально-політичних, моральних, естетичних ідеалів та буттєво-економічних правил, поза якими не можна говорити ні про гуманізм, ні про істину та добро, ні про національно-культурні та загальнолюдські цінності.

Як філософ і педагог з багаторічним стажем, Л.В. Губерський не може оминати надзвичайно важливу проблему, яка у всі часи перебуває в полі гострих дискусій філософів, освітян, культурологів, митців різних напрямів та ін., — проблему духовності. Вона набуває актуальності сьогодні, коли чим далі посилюється тенденція до розмивання специфіки, неоднорідності, поліфонії, самобутності культур, багатства їх проявів, до утвердження єдиних стереотипів, шаблонів, однолінійності тощо. В такій ситуації як ніколи зростає загроза перетворення особистості, всупереч сподіванням на творчу силу гуманізму і демократії, на частину маси, натовпу, на суму пересічностей. Саме духовність в її широкому розумінні наповнює сокровенні глибини людини смыслом і підносить її над собою, переводить до буття ціннісного.

Методологічне значення має висновок, який робить Л.В. Губерський у своїх роботах: освіта має статус одвічної духовної цінності для

всіх історичних часів і народів. Це означає, що завжди, допоки буде існувати людина, духовність, сформована засобами навчання і виховання, буде головним виміром її соціальності, критерієм особистісності та гарантом продуктивної самореалізації. Розгортаючи свою духовну сутність, освіта завжди буде найпершим засобом формування особистості всупереч будь-яким історично негативним чи деструктивним соціальним, економічним, політичним та іншим впливам.

Ознайомлення з працями академіка Л.В. Губерського дає багато нових ідей та концептуальних висновків, які стали базовою основою для розвитку вітчизняної філософії та освіти в поліфонії її значень. Актуальність його робіт полягає в тому, що вони демонструють високу культуру мислення. Книг сьогодні написано і виходить незліченна кількість, але вартих для прочитання — одиниці. Леонід Васильович належить до тієї категорії авторів, роботи яких не лише обов'язкові для прочитання, але й являють собою інтелектуальну подію, яка відкриває нові перспективи для пізнання, навчання і мислення.

За здобутки в галузі науки, освіти і культури Л.В. Губерського обрано академіком Національної академії наук України та академіком Національної академії педагогічних наук України. Він є заслуженим працівником освіти України, його внесок у розбудову незалежної української держави оцінений високими дер-

жавними нагородами, які увінчуються найвищим званням — Герой України. Указом Президента України Л.В. Губерському присвоєно дипломатичний ранг Надзвичайного і Повноважного Посла України. Він має державні нагороди багатьох країн Європи і світу, зокрема Болгарії, Італії, Португалії, Польщі, Грузії та ін. Леонід Васильович — президент Спілки ректорів України, член Президії НАН України, член колегії МОН України, член Атестаційної та Акредитаційної колегій МОН України, віцепрезидент товариства «Знання» та ін.

Високі посади, сходинками яких піднімався вчений і педагог, не змінили ні його ставлення до людей, ні тієї високої відповідальності, з якою він підходить до будь-якої великої чи малої справи. Втім, за роки спілкування, співпраці і дружби ми не раз переконалися, що малих справ для Леоніда Васильовича не існує. До кожної з них він підходить фундаментально, як до справи життя. Можливо, саме тому йому сприяє успіх, поважають люди, довіряє високе державне керівництво. Л.В. Губерського знають і поважають в Європі й у світі. Він талановитий учений і педагог, державний діяч і, крім того, Особистість з великої літери, до якої тягнуться люди.

Наукова громадськість, колеги, учні, друзі щиро вітають Леоніда Васильовича з ювілеєм і бажають творчого натхнення й подальших вагомих досягнень в освітянській та науковій діяльності, добробуту, щастя і здоров'я.